

Μακεδονικά

Τόμ. 35 (2006)

Η περιοδεία του Μητροπολίτου Βεροίας Δανιήλ (1769-1799;) στα χωριά της επαρχίας Βεροίας, κατά ανέκδοτο κώδικα της ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας. ATHANASIOS G. VOUDOURIS, The Tour of Metropolitan of Veria Daniel (1769-1799;) at the vill

Αθανάσιος Γ. Βουδούρης

doi: [10.12681/makedonika.9](https://doi.org/10.12681/makedonika.9)

Copyright © 2014, Αθανάσιος Γ. Βουδούρης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βουδούρης Α. Γ. (2011). Η περιοδεία του Μητροπολίτου Βεροίας Δανιήλ (1769-1799;) στα χωριά της επαρχίας Βεροίας, κατά ανέκδοτο κώδικα της ιεράς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης και Καμπανίας. ATHANASIOS G. VOUDOURIS, The Tour of Metropolitan of Veria Daniel (1769-1799;) at the vill. *Μακεδονικά*, 35, 193-213. <https://doi.org/10.12681/makedonika.9>

Η ΠΕΡΙΟΔΕΙΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ ΔΑΝΙΗΛ
(1769-1799;) ΣΤΑ ΧΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΒΕΡΟΙΑΣ,
ΚΑΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΚΩΔΙΚΑ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΒΕΡΟΙΑΣ,
ΝΑΟΥΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ

Στά πλαίσια της έρευνάς μου για την ιστορία των χωριών του Βερμίου ὄρους, εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθῶ μὲ ἀδημοσίευτο κώδικα ἀποκείμενο στὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας, ὅπου περιγράφεται ἡ περιοδεία τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας Δανιὴλ (1769-1799;) στὰ χωριά τῆς ἐπισκοπικῆς περιφέρειάς του.

Ὁ κώδικας αὐτὸς μοῦ παραχωρήθηκε εὐγενῶς μὲ τὶς εὐλογίες τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας κ.κ. Παντελεήμονος Καλπακίδη, ἀπὸ τὸν Πρωτοσύγκελο τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βεροίας, Ναούσης καὶ Καμπανίας π. Γεώργιο Χρυσοστόμου καὶ ἀπὸ τὸν Πανοσιολογιώτατο Ἀρχιερατὸν π. Ἀθηναγόρα Μπίρδα, τοὺς ὁποίους εὐχαριστῶ ἐκ βάθους καρδίας.

Ἡ περιοδεία τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας Δανιὴλ στὰ χωριά τῆς ἐπαρχίας του¹, μὲ σκοπὸ τὴ συγκέντρωση χρημάτων γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς Μητροπόλεως καὶ τὴν εἰσπραξὴ τῶν Ἀρχιερατικῶν του δικαιωμάτων, καθίσταται τώρα γνωστὴ ἀπὸ ἀδημοσίευτο κώδικα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βεροίας Ναούσης καὶ Καμπανίας, ὑπὸ τὸν τίτλο *Κώδικας τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας Δανιὴλ*, στὸν ὁποῖο ἀναγράφονται τὰ χωριά στὰ ὁποῖα περιόδευσε, οἱ ἀγιαστικὲς πράξεις τὶς ὁποῖες τέλεσε ὁ Μητροπολίτης σὲ κάθε ἓνα ἀπ' αὐτὰ καὶ τὰ ἔσοδα ποὺ συγκέντρωσε γιὰ τὶς μητροπολιτικὲς καὶ τὶς προσωπικὲς του ἀνάγκες. Τὸ φύλλο τοῦ κώδικα ποὺ περιγράφει τὴν περιοδεία αὐτὴ ἔχει τίτλο *Ἡ σὺνάξις τῆς περιηγήσεως εἰς τὰ χωριά*. Ὁ κώδικας εἶναι ἀχρονολόγητος, καὶ ἀντὶ τοῦ Μητροπολίτου ὑπογράφει κάποιος Πλακίδας², γραμματέας προφανῶς τοῦ Μητροπολίτου, γεγονός ποὺ μᾶς κάνει νὰ ἔχουμε ὀρισμένους ἀμφιβολίες σχετικὰ μὲ τὸν Μητροπολίτη ποὺ διενήργησε τὴ συγκεκριμένη περιοδεία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιοδεία αὐτὴ, στὸν ἴδιο κώδικα σώζονται καὶ δυὸ ἀκόμη μεταγενέστερες ἐνθυμήσεις, οἱ ὁποῖες γράφτηκαν στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰώνα.

Γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὴ δράση τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας Δανιὴλ, δυ-

1. Μανώλης Βαλαμίδης, *Ψηφίδες*, Νάουσα 2002, σ. 85 καὶ τοῦ ἰδίου, «Ἐνα ξεχασμένο χωριό - Βολάδα ἢ Περιβολάδα», ἔφημ. *Λαός*, 5.4.2001.

2. Περὶ τοῦ ὀνόματος Πλακίδας, βλ. Ἀθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Ἕλληνες λόγιοι στὴ Βλαχία (1670-1714)*, I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 146, 149, 200-201 καὶ Ν. Γ. Φιλιππίδης, *Ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Νάουσας*, Ἀθῆναι 1881, σ. 34.

στυχῶς ἔχουν διασωθεῖ ἐλάχιστα στοιχεῖα. Ἐκ τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων Βεροίας καὶ Ναούσης, τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας Σωφρονίου Σταμούλη, ὁ ὁποῖος δημοσίευσε ἕναν κατάλογο ποῦ ὑπῆρχε σὲ δίπτυχο τῆς προθέσεως τοῦ σημερινοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Βεροίας, πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Δανιὴλ ἀνῆλθε στὸν θρόνο τῆς Μητροπόλεως Βεροίας τῆ 12ῃ Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1769 ὅπου καὶ παρέμεινε ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 1799³, ἐποίμανε δηλαδὴ τὴ Μητρόπολη Βεροίας γιὰ τριάντα ἔτη. Σύμφωνα ὁμως μὲ τὸν Μητροπολίτη πρ. Λήμνου Βασίλειο Ἀτέση, ὁ Δανιὴλ ὁ Β΄⁴, διετέλεσε Μητροπολίτης Βεροίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1769 καὶ 1789⁵. Κατὰ τὸ ἔτος 1790, ὡς Μητροπολίτης Βεροίας παρουσιάζεται ὁ Κοσμάς ὁ Α΄⁶. Κατὰ τὸ ἔτος 1796 ὡς Μητροπολίτης Βεροίας ἐμφανίζεται ὁ Φιλόθεος, ὁ ὁποῖος ὑπογράφει ἔγγραφο τοῦ Πατριάρχου Γερασίου⁷. Ἐπίσης κατὰ τὸ ἔτος 1798, σὲ Πατριαρχικὸ καὶ Συνοδικὸ ἔγγραφο (περὶ τῆς ἐν Φωκίδι, Ἱ. Μονῆς Τῶν Γενεθλίων τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, τῆς ἐπιλεγόμενης «Βερνικοβίτισσας»), τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε ἐπὶ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Ε΄, ὑπογράφει ὡς Μητροπολίτης Βεροίας ὁ Μητροπολίτης Ζαχαρίας⁸. Τὸ ὄνομα τοῦ Δανιὴλ ἀναγράφεται καὶ σὲ ἐπίγραμμα ἐπιτυμβίου μαρμαρίνου σταυροῦ τοῦ Ἁγίου Παταπίου γιὰ τὸν πρωτοσύγκελο Διονύσιο κατὰ τὸ ἔτος 1775, ὁ ὁποῖος φυλάσσεται στὴ συλλογὴ τῶν παλαιῶν λουτρῶν Βεροίας⁹.

Ὁ Μητροπολίτης Δανιὴλ ἔχαιρε τῆς ἐκτιμῆσεως τοῦ ἐπισκόπου Καμπανίας Θεοφίλου, ὡς προστάτης τῶν γραμμῶν¹⁰. Πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Μητροπολίτου Βεροίας Δανιὴλ μὲ τὸν Θεόφιλο Καμπανίας, ἀντλοῦμε μέσα ἀπὸ τὶς διασωθεῖσες ἐπιστολές τοῦ Θεοφίλου, οἱ ὁποῖες

3. Σύμφωνα με τὸν Μητροπολίτη Βεροίας Σωφρόνιο Σταμούλη, διάδοχος τοῦ Μητροπολίτου Δανιὴλ ἦταν ὁ Χρῦσανθος, ὁ ὁποῖος ἀνῆλθε στὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο τῆς Βεροίας τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1799. Ὅποτε ὁ Δανιὴλ διετέλεσε Μητροπολίτης Βεροίας εἴτε μέχρι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1799, εἴτε μέχρι τὰ τέλη τοῦ 1798. Βλ. Σωφρόνιος Ἄν. Σταμούλης, «Συμβολὴ εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐπισκόπων Βεροίας καὶ Ναούσης», *Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου* 12 (1962) 47.

4. Ὁ Μητροπολίτης Βεροίας Δανιὴλ ὁ Α΄ διετέλεσε Μητροπολίτης Βεροίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1393-1394. Βλ. Γεώργιος Χ. Χιονίδης, *Ἱστορία τῆς Βεροίας*, τ. Β΄, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 166.

5. Βασιλείου Γ. Ἀτέση Μητροπολίτου πρ. Λήμνου, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* 56 (1974) 130-134.

6. Β. Μυστακίδης, *Θεοφίλου Καμπανίας ἔργα καὶ ἡμέρα. Ἀνέκδοτα ἐπιστολαί*, Ἀθήνα 1929, σ. 52.

7. Β. Μυστακίδης, «Περὶ τῶν ἐν Αἴψω σχολείων», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος* 2 (1885) 87.

8. Γεώργιος Κυριαζῆς, «Πατριαρχικὸν Συνοδικὸν Γράμμα», *Ἱερὸς Σύνδεσμος* 280 (1.1.1917) 9-12.

9. Θ. Παπαζώτος, *Ἡ Βέροια καὶ οἱ ναοὶ τῆς (11ος-18ος αἰ.)*, Ἀθήνα 1994, σ. 158.

10. Σ. Εὐστρατιάδης, «Ὁ Καμπανίας Θεόφιλος», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 2 (1927) 54-99, 245-268.

φυλάσσονται στὴ Μονὴ Βλατάδων Θεσσαλονίκης (κώδικας 66) καὶ τὶς ὁποῖες δημοσίευσε ὁ Γ. Στογιόγλου¹¹. Ἐνας ἀπὸ τοὺς πρωταρχικοὺς στόχους τῶν δύο ἐπισκόπων ἦταν ἡ μέριμνα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας στὶς ἐπαρχίες τους¹².

Μὲ πρωτοβουλία τοῦ Μητροπολίτη Δανιὴλ, θεσπίστηκε ἐπίσης τὸ Κουτὶ τῶν ἐλεημοσυνῶν, στὸν Ἱερό Ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Βεροίας, γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν πιστῶν ποὺ εἶχαν ἀνάγκη¹³. Ὁ Δανιὴλ ἔλαβε μέρος στὴν ἐπαναστατικὴ κίνηση τῶν Ἑλλήνων (1787-1792), ἐπιχειρῶντας νὰ ἀφρπνίσει τοὺς Ἑλλήνες ραγιάδες τῆς Μητροπόλεως του καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ δύο γράμματα ποὺ ἔστειλε πρὸς τὸν ὑποκινητὴ τῆς ἐπαναστάσεως στὴ Βόρεια Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἠπειρο γιὰ τὸ Λουδοβίκο ἢ Λουΐζη Σωτήρη. Πρὸς τὰ τέλη τοῦ ἑνῆ αἰῶνος καὶ στὶς ἀρχές τοῦ ἑνῆ, εἶχαν πλέον δημιουργηθεῖ στὴν περιοχὴ τῆς κεντροδυτικῆς Μακεδονίας οἱ κατάλληλες συνθῆκες γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴν ἐκκίνηση τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Δανιὴλ συνεργάστηκε ἐπίσης καὶ μὲ τοὺς γεινιάζοντες Μητροπολίτες καὶ ἐπισκόπους, γιὰ τὴν ὀργάνωση τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα¹⁴. Ὑστερὰ ἀπὸ συνεννόησή του μὲ τὸν Μητροπολίτη Βοδενῶν Μελέτιο καὶ τοὺς ἐπισκόπους Καμpanίας, Πλαταμῶνος, Σερβίων, Κοζάνης, Πέτρας καὶ Κίτρους, πραγματοποίησε δύο συγκεντρώσεις στὴ Νάουσα καὶ ἀργότερα στὴν Κοζάνη, ὅπου ἔλαβαν μέρος πρόκριτοι καὶ ὀπλαρχηγοὶ τῶν γύρω περιοχῶν, καὶ ἀποφάσισαν τὴ συγκρότηση 24 ἐτοιμοπόλεμων στρατιωτικῶν σωμάτων γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἀγώνα, τὰ ὁποῖα ὁ Μητροπολίτης ὀνομάζει συνθηματικὰ ὡς «κοφίνια», τοὺς στρατιῶτες ὡς «μελίτσια» καὶ τοὺς ὀπλαρχηγούς ὡς «μελισσοουργούς»¹⁵. Κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς Ἀρχιερατείας του εἶχε τὴν ἀτυχία νὰ ζήσει τὶς ἐπιδρομὲς τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἐναντίον τῆς Ναούσης, ἡ ὁποία τελικῶς συνθηκολόγησε καὶ ὑποτάχθηκε σ' αὐτόν¹⁶. Πιθανότατα ὁ Δανιὴλ ἦταν ὁ Ἀρχιερεὺς ποὺ ἐτέλεσε τὴν πάνδημη νεκρώσιμη ἀκολουθία τοῦ ἡρωικοῦ Ναουσαίου Δελῆ-Δήμου, ὁ ὁποῖος δολο-

11. Γ. Στογιόγλου, «Ἡ ἐκπαιδευτικὴ δραστηριότητα τῶν Ναουσαίων», *Νάουσα 19ος-20ὸς αἰώνας*, Νάουσα 1999, σσ. 89-143.

12. Στογιόγλου, *ὁ.π.*, σ. 95.

13. Παντελεήμονος Καλπακίδη Μητροπολίτου Βεροίας Ναούσης καὶ Καμpanίας, *Ἱστορία καὶ προσφορὰ τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου Πολιούχου Βεροίας*, Βέροια 2004, σ. 21.

14. Δημήτριος Α. Παπάξης, *Ἱστορία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου (Σκήτη) Βεροίας*, Βέροια 1995, σ. 76.

15. Γεώργιος Χ. Χιονίδης, *Συνοπτικὴ Ἱστορία τῆς Βεροίας*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 27 (στὸ ἐξῆς: Χιονίδης, *Συνοπτικὴ Ἱστορία τῆς Βεροίας*). Βλ. καὶ Ἰωάν. Κ. Βασδραβέλλης, *Ἱστορικὸ ἀρχεῖο Βεροίας, ἐκλογαί*, Θεσσαλονίκη 1942, σσ. 79-80, καὶ Ἔκδοση Δήμου Βεροίας, *Βέροια*, Βέροια 1986, σσ. 45-46.

16. Εὐστάθιος Ι. Στουγιαννάκης – Δ. Πλαταρίδης, *Ἱστορία τῆς πόλεως Ναούσης*, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 61-115· Φιλιππίδης, *ὁ.π.*, σ. 72· Θωμᾶς Γαβριηλίδης, *Τὰ πάθη τῆς Νάουσας στὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ ἡ Μακρινίτσα*, Βέροια 2004, σσ. 5-6.

φονήθηκε δολίως ἀπὸ ἄνδρες τοῦ Ἁλῆ-Πασᾶ¹⁷.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ὁ ἑκάστοτε ἐπίσκοπος κάλυπτε τὶς προσωπικὲς καὶ μητροπολιτικὲς τοῦ οικονομικὲς ἀνάγκες, ἀπὸ τὶς εἰσφορὲς τῶν ἐνοριῶν τῆς ἐπαρχίας του. Ἡ Ἀρχιερατικὴ εἰσφορὰ τὴν ὁποία ἀπέδιδαν οἱ κάτοικοι τῆς περιφέρειας πρὸς τὸν Μητροπολίτη καὶ τὸν ἐπίσκοπο, καταβαλλόταν μία φορὰ τὸν χρόνο, ἐφάπαξ ἢ σὲ δόσεις¹⁸. Ἐκ τῶν ἐσόδων αὐτῶν ἓνα μέρος ἀναλογοῦσε στὸν Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης καὶ τὰ ὑπόλοιπα χρήματα ἐξυπηρετοῦσαν τὶς ἀνάγκες τῆς Μητροπόλεως καὶ τοῦ ἐπισκόπου. Κάθε ἐπισκοπὴ ἦταν ἐπίσης ὑποχρεωμένη νὰ στέλνῃ κάθε χρόνο καὶ κάποιο χρηματικὸ ποσὸ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο ὀνομαζόταν Πατριαρχικὴ ἐπιχορήγηση καὶ προοριζόταν γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἀργότερα (μετὰ τὸ 1844) τὴ συντήρηση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης. Ἐκ τῶν εἰσφορῶν αὐτῶν, ὀρισμένα χρήματα ἐπανερχόνταν στὶς διάφορες ἐπισκοπὲς καὶ Μητροπόλεις, μὲ τὴ μορφή ἐπιχορηγήσεων γιὰ τὴ λειτουργία σχολείων καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων.

Τὸ ποσὸ τῆς ἀρχιερατικῆς εἰσφορᾶς καθοριζόταν βάση τῶν «στεφάνων» κάθε ἐπαρχίας ἢ οἰκισμοῦ, δηλαδή βάση τῶν οἰκογενειῶν ποὺ εἶχαν καταγραφῆ σὲ κάθε οἰκισμὸ τῆς ἐπαρχίας¹⁹. Πολλὲς φορὲς τὸ θέμα τῶν ἀρχιερατικῶν ἐπιχορηγήσεων ἀπετέλεσε αἰτία προκλήσεως τριβῶν, μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων καὶ τοῦ ποιμνίου τους. Ἡ φτώχεια, ἢ βαρὴ φορολογία ποὺ ἐπέβαλε ἡ Πύλη στοὺς ὑπηκόους της, καθὼς καὶ πολλοὶ ἀκόμη ἀστάθμητοι παράγοντες ὅπως οἱ καταστροφὲς τῶν ἀγροτικῶν καλλιεργειῶν καὶ οἱ ληστρικὲς ἐπιδρομὲς, δὲν ἐπέτρεπαν τοὺς κατοίκους τῆς ἐπαρχίας νὰ εἶναι πάντοτε συνεπεῖς στὶς οικονομικὲς τοὺς ὑποχρεώσεις πρὸς τὸν ἐπίσκοπο. Κατὰ συνέπεια καὶ ὁ ἑκάστοτε ἐπίσκοπος πολλὲς φορὲς ἀδυνατοῦσε νὰ καλύψει τὶς δικὲς τοῦ οικονομικὲς ὑποχρεώσεις, μὲ ἀποτέλεσμα συχνὰ νὰ δανεῖζεται χρήματα ἀπὸ διάφορα ἄτομα²⁰.

Τὸ ζήτημα τῆς οικονομικῆς ἐνίσχυσης τῶν ἀρχιερέων τελικῶς ρυθμίστηκε μὲ τὸ Τανζιμάτ 1856 καὶ τοὺς Γενικοὺς Κανονισμοὺς τοῦ 1862, οἱ ὁποῖοι ὄριζαν τὴ δημιουργία ἐπαρχιακῶν συμβουλίων σὲ κάθε Καζά, στὰ ὁποῖα μετεῖχε ὑποχρεωτικὰ ὁ τοπικὸς ἱεράρχης, δύο ἄζάδες ἀπὸ κάθε θρήσκευμα, ὁ καΐμα-

17. Στουγιαννάκης – Πλαταρίδης, ὁ.π., σ. 77.

18. Κ. Βακαλόπουλος, *Ἐπίτομη Ἱστορία Μακεδονίας-Τουρκοκρατία*, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 123.

19. Τὸ ποσὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ καταβάλλει κάθε οἰκογένεια γιὰ τὴν ἀρχιερατικὴ εἰσφορὰ ὑπολογίζεται κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Δανιήλ, στὰ 18 περίπου γρόσια (περίπου τὸ 1/6 τῆς λίρας). Σύμφωνα μὲ λογαριασμοὺς τοῦ Ἀρχείου Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸ ἔτος 1867 σὲ κάθε «στέφανο» ἀναλογοῦσαν 33 γρόσια καὶ 7 παράδες, δηλαδή περίπου τὸ 1/5 τῆς λίρας. Βλ. Μιχ. Ν. Φαργκάνης, *Ἡ ἐπαρχία Κίτρους - Στὰ τέλη τοῦ 19ου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 46.

20. Φαργκάνης, ὁ.π., σσ. 46-47.

κάμης, ὁ γραμματέας καὶ ὁ Μάλ-Μουδίου (ἑπαρχος). Θεσμοθετήθηκε, τὰ ἔσοδα τῶν Ἀρχιερέων νὰ ἀναλαμβάνονται στὸ ἔξῃς ἀπὸ τὶς κοινότητες καὶ ὀρίστηκε Ἀρχιερατικὴ ἐπιχορήγηση πρὸς τὸν ἐπίσκοπο ἢ μητροπολίτη κάθε ἐπαρχίας, ἡ ὁποία θὰ καταβαλλόταν ὡς ἐλέγχθη μία φορὰ τὸν χρόνον, ἐφάπαξ ἢ σὲ δόσεις. Τὸ ζήτημα τῆς ἀρχιερατικῆς ἐπιχορηγήσεως ρυθμίστηκε καὶ ἀπὸ τοὺς τρεῖς κανονισμοὺς τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Βεροΐας, κατὰ τὰ ἔτη 1892, 1903 καὶ 1912²¹. Μέρος τῶν χρημάτων αὐτῶν προοριζόταν γιὰ τοὺς φόρους τοῦ ἐπισκόπου πρὸς τὶς προϊστάμενες ἀρχές, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα χρήματα θὰ κάλυπταν τὶς μητροπολιτικὲς καὶ προσωπικὲς ἀνάγκες τοῦ ἐκάστοτε ἐπισκόπου²².

Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὴ μορφολογία τῆς ἐπαρχίας Βεροΐας καὶ τὶς δυσκολίες μετακινήσεως ποὺ ἐπικρατοῦσαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὀδηγούμαστε στὸ συμπέρασμα ὅτι πιθανότατα ἡ περιοδεΐα αὐτὴ πραγματοποιήθηκε κατὰ τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνες. Οἱ πιθανότητες πραγματοποιήσεως τῆς περιοδεΐας κατὰ τὸν πρῶτον χρόνον τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Δανιὴλ εἶναι λίγες, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Δανιὴλ κατέστη Μητροπολίτης Βεροΐας τὴ 12ῃ Ἰουλίου τοῦ 1769. Πιθανότατα ἡ περιοδεΐα συντελέστηκε μετὰ ἀπὸ τὸ ἔτος 1770, λόγῳ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Μητροπολίτης δὲν ἐπισκεύθηκε τὸ χωριὸ Δοβρά, τὸ ὁποῖο καταστράφηκε περὶ τὸ 1770²³. Σκοπὸς τῆς περιοδεΐας αὐτῆς, ἦταν ἀφ' ἑνὸς ἡ συγγέντρωση χρημάτων γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς Μητροπόλεως καὶ ἀφ' ἑτέρου λόγοι ποιμαντικοί. Ἐπίσης ὁ Μητροπολίτης Δανιὴλ περιοδεύοντας στὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας του, συνέβαλε καὶ στὴν πνευματικὴ ἀφύπνιση τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων, προετοιμάζοντας τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐναρξὴ τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα²⁴. Ἀσφαλῶς ὁ Μητροπολίτης συνοδευόταν ἀπὸ κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς, προφανῶς δὲ καὶ ἀπὸ ἔνοπλη φρουρά, προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσει τὴν προστασία τοῦ ἰδίου καὶ τῶν χρημάτων ποὺ μετέφερε, ἀπὸ ληστρικὰς ἐπιθέσεις, φαινόμενο σύνηθες γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη²⁵. Ἀπὸ τὴν περιοδεΐα αὐτὴ ἐξαίρεθηκαν γιὰ ἄγνωστους λόγους, ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας Βεροΐας. Ὁ Μητροπολίτης ἐπισκέφθηκε προφανῶς τὰ μεγαλύτερα μόνον χωριὰ τῆς περιοχῆς, στὰ ὁποῖα πιθανότατα μετέβησαν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ μικρότερων χωριῶν καὶ οἰκισμῶν. Τὸ μοναδικὸ χωριὸ ποὺ ἐπισκέφθηκε στὰ Πιέρια ὄρη ἦταν ἡ Κόκοβα (Πολυδένδρι).

Ἡ περιοδεΐα τοῦ Δανιὴλ χωρίζεται σὲ τρεῖς φάσεις. Στὴν πρώτη φάση

21. Γεώργιος Χ. Χιονίδης, «Τρεῖς κανονισμοὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος Βεροΐας κατὰ τὰ τέλη τῆς τουρκοκρατίας», *Μακεδονικά* 10 (1970) 104-105, 116, 133-134.

22. Βακαλόπουλος, ὁ.π., σ. 123.

23. Δ. Α. Παπάκης, *Ἡ ἱερά Μονὴ Παναγίας τῆς Κουκουμητριώτισσας ἢ ἐπονομαζόμενη Δοβρά*, Βέροια 1999, σ. 24.

24. Χιονίδης, *Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς Βεροΐας*, ὁ.π., σ. 27.

25. Ν. Θ. Μπατσάρης, *Γιαγκούλας, κλεφτουριὰ καὶ λήσταρχοι στὰ Πιέρια (1870-1935)*, Βέροια 1999.

της, ἐπισκέφθηκε τὰ χωριά τοῦ κάμπου Μικρογούζι (Μακροχώρι), Ἁγία Μαρίνα, Γιάντισσα (Ἁγιος Γεώργιος), Σελβοχώριον (Ζερβοχώρι), Βέτζα (Ἁγγελοχώρι), Κάτω Κοπανὸ (Χαρίεσσα), Ἄνω Κοπανό, Μονόσπιτα, Τουρκοχώρι (Πατρίδα), Διαβόρνιτσα (Τρίλοφος) καὶ συγκέντρωσε τὸ ποσὸ τῶν 26.300 γροσιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀφαιρουμένων τῶν ἐξόδων, ἀπέμειναν 20.900 γρόσια. Στὴ δευτέρη φάση ἐπισκέφθηκε τὰ ὄρεινά χωριά Διχαλεύρι, Ἀρκουδοχώρι, Τσόρνοβο (Φυτειά), Μαρούσια, Κουστοχώρι, Κομανίτσι (Κομνήνιο), Κάτω Λοζίτσι, Ἄνω Λοζίτσι, Καστανιά καὶ συγκέντρωσε τὸ ποσὸ τῶν 25.620 γροσιῶν. Στὴν τρίτη φάση τῆς περιόδου τοῦ ἐπισκέφθηκε τὰ ὄρεινά ἐπίσης χωριά Τσιρκόβιανη, Τόπλιανη (Γεωργιανοί), Κότζκα, Κόκοβα (Πολυδένδρο), Σέλι καὶ συγκέντρωσε τὸ ποσὸ τῶν 42.000 γροσιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων, ἀφαιρουμένων τῶν ἐξόδων, ἀπέμειναν 37.000 γρόσια. Τὸ γενικὸ σύνολο τῶν ἐσόδων καὶ τῶν τριῶν φάσεων τῆς περιόδου ἀνέρχεται στὶς 83.520 γρόσια, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 1.160 ἐμοιράσθησαν διὰ *μπαξίσια παιδιῶν*²⁶, τὰ ὁποία δὲν ἐπεράσθησαν εἰς τὰ ἐξοδα τῆς περιηγήσεως. Ἄπ' τὸ γενικὸ σύνολο ἀφαιροῦνται ἐπίσης καὶ 4.588 γρόσια, ὡς ἐξοδα τῆς ἐπαρχίας Βεροίας.

Κατὰ τὴν περίοδον αὕτη ὁ Δανιὴλ ἐπισκέφθηκε καὶ ἱερούργησε στὰ προμνημονευθέντα χωριά ἀπὸ μία μόνο φορὰ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χωριὸ Κομανίτσι (Κομνήνιο), τὸ ὁποῖο ἐπισκέφθηκε δυὸ φορὲς κατὰ τὴν δευτέρη φάση τῆς περιόδου τοῦ καὶ ἐτέλεσε σ' αὐτὸ τὴν μὲν πρώτη φορὰ λειτουργία καὶ ἁγιασμό, τὴν δὲ δευτέρη μόνον λειτουργία. Στὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ χωριά ποὺ ἐπισκέφθηκε ὁ Μητροπολίτης Δανιὴλ, τελοῦσε λειτουργία καὶ ἁγιασμό. Ἐξαίρουνται τὰ χωριά Διχαλεύρι καὶ Ἄνω Λοζίτσι, στὰ ὁποῖα τελέσθηκε μόνον λειτουργία, ἐνῶ στὰ χωριά Μαρούσια καὶ Κουστοχώρι, ὁ κώδικας ἀναφέρει πὼς τελέσθηκε μαζὶ μὲ τὴν λειτουργία καὶ κοινὸς ἁγιασμός, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ὑπόλοιπα χωριά, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀναφέρεται πὼς μαζὶ μὲ τὴν λειτουργία τελέσθηκε καὶ ἁγιασμός. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἐπίσης τὸ χωριὸ Τσόρνοβο (Φυτειά), στὸ ὁποῖο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν λειτουργία καὶ τὸν ἁγιασμό, τελέσθηκε καὶ ἐγκαινιασμός, ἐγκαίνια δηλαδὴ ἱεροῦ ναοῦ. Πιθανότατα πρόκειται γιὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἱεροῦ ναοῦ Ἁγίου Ἰθανασίου Τσορνόβου (Φυτειάς).

Ὁ μεταβυζαντινὸς ἱερὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰθανασίου ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα, ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως, σωζόμενα μνημεῖα τῆς Φυτειάς. Ἐπίσης ὁ ἱερὸς αὐτὸς ναός, ἀποτελεῖ καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα ἀκέραια σωζόμενα μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τοῦ Βερμίου ὄρους, δεδομένου ὅτι οἱ περισσότεροι ναοὶ μαζὶ μὲ τὰ χωριά τοῦ Βερμίου ποὺ συμμετεῖχαν στὴν ἐπανάσταση τῆς Ναούσης, καταστράφηκαν ὀλοκληρωτικὰ κατὰ τὸ ἔτος 1822²⁷. Δυστυχῶς μᾶς εἶναι ἄγνωστος ὁ ἀκριβὴς χρόνος κτίσεως τοῦ μεταβυζαντινοῦ

26. Προφανῶς πρόκειται γιὰ τὰ ἐξοδα τῆς συνοδείας τοῦ Μητροπολίτου.

27. Βασοδραβέλλης, *Ἱστορικὸ ἀρχεῖο Βεροίας, ἐκλογαί, ὀ.π.*, σσ. 109-120.

αὐτοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Ὡς terminus ante quem γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ θὰ μποροῦσε νὰ τεθεῖ τὸ ἔτος 1763, χρονολογία κατὰ τὴν ὁποία ἔγινε Μητροπολίτης Βεροίας ὁ ἐκ Φαρσάλων Δωρόθεος, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου ἔγινε ἡ ἀγιογράφηση τοῦ ναοῦ. Τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ πιθανότατα τελέσθηκαν ἀπὸ τὸν διάδοχο τοῦ Δωροθέου Δανιὴλ, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1769 καὶ 1799. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαιολόγο Ἀγαθονίκη Τσιλιπάκου, ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἀνοικοδομήθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα, πάνω σὲ ἐρείπια παλαιότερου ναοῦ²⁸.

Ὁ ναὸς αὐτὸς δυστυχῶς σήμερα ἔχει καταστραφῆι στὸ μεγαλύτερο μέρος του. Σώζεται μόνο τὸ ἱερὸ καὶ ἓνα μικρὸ μέρος τοῦ κυρίως Ναοῦ. Τὸ ὑπόλοιπο τμήμα του κατεδαφίστηκε κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1930 ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς χωριανούς, προκειμένου στὴ θέση του νὰ χτιστεῖ καινούργιος ναὸς²⁹.

Ἡ οἰκονομικὴ καὶ πληθυσμιακὴ κατάσταση τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Βεροίας, βάσει τῶν ἐσόδων τῆς περιοδείας τοῦ Δανιὴλ

Ἐκ τῶν χωριῶν τοῦ κάμπου, τὰ ὁποῖα ἐπισκέφθηκε ὁ Μητροπολίτης Δανιὴλ στὴν πρώτη φάση τῆς περιοδείας του, ἰσχυρότερο οἰκονομικὰ καὶ μεγαλύτερο πληθυσμιακὰ, φαίνεται πὼς ἦταν τὸ χωριὸ Κάτω Κοπανὸς (Χαρίεσσα), ἀκολουθοῦν τὸ Μικρογούζι (Μακροχώρι), τὰ Μονόσπιτα, ἡ Γιάντισσα (Ἁγ. Γεώργιος), τὸ Σελβοχώρι (Ζερβοχώρι), τὸ Τουρκοχώρι (Πατρίδα), ἡ Διαβόρντισσα (Τρίλοφος), ὁ Ἄνω Κοπανός, ἡ Βέτζα (Ἁγγελοχώρι) καὶ ἡ Ἁγία Μαρίνα.

Ἐκ τῶν ὄρεινῶν χωριῶν τοῦ Βερμίου, τὰ ὁποῖα ἐπισκέφθηκε ὁ Μητροπολίτης Δανιὴλ στὴ δεύτερη φάση τῆς περιοδείας του, ἰσχυρότερο οἰκονομικὰ καὶ μεγαλύτερο πληθυσμιακὰ ἦταν τὸ χωριὸ Τσόρνοβο (Φυτειά). Ἀκολουθοῦν τὰ χωριά Κάτω Λοζίτσι, Ἄνω Λοζίτσι μαζί μὲ τὴ Μαρούσια, τὸ Κουστοχώρι, τὸ Ἀρκουδοχώρι μαζί μὲ τὴν Καστανιά καὶ τὸ Κομανίτσι (Κομνήνιο) καὶ τὸ Διχαλέβρι (ἢ Διχαλεύρι).

Ἐκ τῶν ὄρεινῶν χωριῶν τῆς τρίτης περιοδείας τοῦ Δανιὴλ, ἰσχυρότερο οἰκονομικὰ καὶ μεγαλύτερο πληθυσμιακὰ ἦταν τὸ χωριὸ Σέλι. Ἀκολουθοῦν τὰ χωριά Κόκοβα (Πολυδένδρι), Κότζκας, Τσιρκόβγιανη καὶ Τόπλιανη (Γεωργιανοί).

Ἡ κατάσταση τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Βεροίας πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1822 καὶ ἡ τύχη τους μετὰ ἀπ' αὐτὴ

Λείψανα ἀρχαίων ἐγκαταστάσεων σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ Βερμίου

28. Ἀγαθονίκη Τσιλιπάκου, «Οἱ ναοὶ (τῆς Βεροίας) καὶ οἱ τοιχογραφίες τους», *Ἐρατεινὴ Ἡμαθία*, Βέροια 2004, σσ. 363-364.

29. Δημήτριος Γκαλίτσιος, *Ἡ Φυτειά*, συνέντευξη (στὸ ἀρχεῖο μου).

ὄρους καὶ τῆς ἐπαρχίας Βεροίας, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ ἀγροτικῶν οἰκισμῶν, γεγονός πού ἀποτελεῖ ἀδιάφευστο τεκμήριο τῆς μεγάλης ἀγροτικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς πυκνῆς κατοικήσεως τῆς χώρας τῆς Βεροίας καθ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα³⁰.

Ἄρκετὰ ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας Βεροίας καὶ Ναούσης, κτίστηκαν ἢ ἀναπτύχθηκαν κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, ὅποτε ὁ ὑπόδουλος ἑλληνισμὸς ἐγκαταλείπει τὶς πεδινὲς περιοχὲς καὶ τὰ ἀστικά κέντρα, ἀναζητώντας κατοικία σὲ ὄρεινὲς περιοχὲς, προκειμένου νὰ ἀποφύγει τὴν ἄμεση δεσποτικὴ ἐξουσία τοῦ κατακτητῆ³¹. Μέσα στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο οἱ πεδινὲς περιοχὲς, τὰ χωριὰ καὶ οἱ κωμοπόλεις ἐγκαταλείπονται καὶ ἐρημώνονται. Οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ βρῆκαν καταφύγιο στὶς ἐλεύθερες ἢ ἀκόμη καὶ στὶς φραγκοκρατούμενες χώρες καθὼς καὶ στοὺς ὄρεινοὺς ὄγκους τοῦ Βερμίου, τοῦ Γράμμου, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Πηλίου³². Ὁ φόβος τῆς αἰχμαλωσίας, τῆς δολοφονίας καὶ τῆς ἀτιμώσεως ἔτρεψε τοὺς κατοίκους τῆς Βεροίας καὶ κυρίως τῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς τῆς στὰ γειτονικὰ ὄρη καὶ στὰ δάση τῶν βουνῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς πεδιάδος Βεροίας, τὰ ὅποια ὑπῆρχαν ὡς πρόσφατα³³. Στὰ ὄρεινὰ αὐτὰ γεωγραφικὰ τμήματα, στὰ νέα χωριὰ καὶ τὶς κωμοπόλεις πού κτίζονταν στὶς ὑπῶρειες τῶν βουνῶν, ὁ ἑλληνισμὸς ἀντιμετώπιζε νέες συνθηκῆς ζωῆς. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιβιώσεως θεωροῦνταν ἡ βασικότερη ἀπασχόλησή του. Κατὰ τὴν παραμονή τους στὰ ὄρεινὰ καὶ ἀπρόσιτα μέρη, οἱ Ἕλληνες ἀντιμετώπιζαν τεράστιες δυσκολίες. Ἡ λιτὴ διαβίωση τοὺς ὑπέβαλε σὲ ποικίλες στερήσεις. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς κτηνοτροφίας ἔγινε ὁ κύριος πόρος τῆς διατροφῆς τους. Οἱ συνεχεῖς αὐτὲς μετακινήσεις πρὸς τὰ ὄρεινὰ, εἶχαν ὡς συνέπεια τὴν ἀραίωση τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῶν πεδιάδων καὶ τὴν πυκνοκατοίκισή τους ἀπὸ τοὺς Τούρκους, γεγονός πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ δημιουργία νέων συνθηκῶν διαβιώσεως γιὰ τοὺς ὑποταγμένους καὶ τὴ σημαντικὴ ἀλλοίωση τῆς ἐθνολογικῆς συνθέσεως τῆς Μακεδονίας. Ὡστόσο τὰ βουνὰ ἀπετέλεσαν γιὰ τοὺς Ἕλληνες τὴ μοναδικὴ πηγὴ σωτηρίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατία καὶ ἐκεῖ στάθηκε δυνατὸ νὰ ἀναπτύξουν τοὺς ἔνοπλους ἀντιστασιακοὺς πυρῆνες, πού σύντομα ἄρχισαν νὰ ὀργανώνονται, γιὰ νὰ στραφοῦν κατὰ τοῦ Τούρκου δυνάστη. Στὸν βορειοδυτικὸ μακεδονικὸ χῶρο, πού τὸ ἔδαφός του θεωρεῖται ἰδιαίτερα πρὸς πορο γιὰ τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὸν ἀβάσταχτο ζυγὸ, συσσωρεύτηκαν μεγάλες μάζες Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖες ἀγωνίζονταν νὰ διατηρήσουν

30. Λ. Γουναρόπουλος – Β. Μ. Χατζόπουλος, *Ἐπιγραφές κάτω Μακεδονίας, ἐπιγραφές Βεροίας*, τ. Α', Ἀθήνα 1998, σ. 47.

31. Κατ. Μαγμαρά, *Τριπόταμος τὸ ποτάμι τῆς Βεροίας. Λιανοβρόχι καὶ Μαρούσια*, Βέροια 1996, σσ. 54-56.

32. Κ. Α. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνικὴ Ἱστορία (1204-1940)*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 37.

33. Γεώργιος Χ. Χιονίδης, *Ἱστορία τῆς Βεροίας*, τόμ. Β', ὅ.π., σ. 68.

τὴν ἐθνικὴ συνείδησή τους. Παρὰ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπιδρομὲς καὶ λεηλασίες ἀλβανικῶν καὶ ἑλληνικῶν ληστρικῶν συμμοριῶν, ἀλλὰ καὶ τὶς καταπιέσεις τῶν τουρκικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν, τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο κατόρθωσε νὰ ἐπιβιώσει στοὺς ὄρεινους ὄγκους καὶ νὰ ἀναπτύξει νέες μορφές πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς δραστηριότητος³⁴.

Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ χωριὰ σύντομα ἀναπτύχθηκαν καὶ ἔπαιξαν σπουδαῖο ρόλο στὴ μετέπειτα ἐξέλιξη τῆς περιοχῆς, σὲ πολιτικὸ καὶ στρατιωτικὸ ἐπίπεδο. Στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα, σημαντικότερα ἀπὸ αὐτὰ ἦταν τὸ Σέλι μὲ 800 οἰκογένειες, ἡ Σκοτίνα μὲ 120 οἰκογένειες, ἡ Μαρούσια μὲ 70 οἰκογένειες, τὸ Τσορνόβο μὲ 65 οἰκογένειες, τὸ Ἄρκουδοχώρι, τὸ Διχαλευρί, ἡ Διαβόρνιτσα, τὸ Χωροπάνι (Στενήμαχος), τὰ Μονόσπιτα, Ἄνω καὶ Κάτω Κοπανός, ἡ Γιάντσιστα, τὸ Ζερβοχώρι, οἱ δυὸ Βέστιτσεσες καὶ τὸ Γκολισιάνι (Γυμνοχώρι)³⁵.

Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν Μαρούσιας, Σελίου, Σκοτίνας, Τσορνόβου, Ἄρκουδοχωρίου, Διαβορνίτσης, Διχαλευρίου καὶ Χωροπανίου, ὁμιλοῦσαν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὁρισμένοι δὲ ἐκ τῶν κατοίκων τῶν χωριῶν αὐτῶν γνώριζαν καὶ τὴν τουρκικὴ³⁶, ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς κατοίκους τῶν ἄλλων χωριῶν τῆς εὐρύτερης περιοχῆς, στὰ ὁποῖα ὁμιλεῖτο ἡ λεγόμενη «σλαβομακεδονικὴ», ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χωριὸ Κουτσούφλιανη ὅπου ὁμιλεῖτο ἡ ἑλληνοβλαχικὴ. Τὰ προμνημονευθέντα χωριὰ βρισκόνταν σὲ στενὴ σχέση (κυρίως ἐμπορικὴ) καὶ ἐπικοινωνία μὲ τὴ Νάουσα, χωρὶς ὅμως νὰ ἔρχονται συχνὰ σὲ σχέσεις ἐπιγαμίας. Τὰ περισσότερα προϊόντα τους τὰ διέθεταν στὴ Νάουσα καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ μεταφέρονταν καὶ σὲ ἄλλες ἀγορές τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Οἱ Σελιώτες διενεργοῦσαν ἐμπόριο βαμβακερῶν καὶ μεταξωτῶν ὑφασμάτων, ἐνῶ οἱ Σκοτινιώτες ἀσχολοῦνταν κυρίως μὲ τὰ λαναροποιῖα καὶ διακρίνονταν γιὰ τὴ λιτότητα, τὴν ἐγκράτεια καὶ τὴν οἰκονομία τους. Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν Τσορνόβου, Ἄρκουδοχωρίου καὶ Μαρούσιας, ἀσχολοῦνταν κυρίως μὲ τὴν κτηνοτροφία, τὴν ὑλοτομία (ξύλικὴ οἰκοδομῶν, καύσεως καὶ ἐργαλείων γεωργικῶν, ὑφαντικῶν κ.ἄ.), τὴν ἀνθρακοποιῖα καὶ τὴ γεωργία. Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν τοῦ κάμπου, τὰ ὁποῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦταν ἰδιοκτησία τῶν Τούρκων μπέηδων, ἐργάζονταν στὰ χωράφια τῶν κυρίων τους³⁷.

34. Βακαλόπουλος, *Νεοελληνικὴ ἱστορία (1204-1940)*, ὅ.π., σσ. 36-38.

35. Στουγιαννάκης – Πλαταρίδης, ὅ.π., σ. 63.

36. *Συλλογὴ Παλαιτύπων Ἀθανασίου Βουδούρη*, ὅπως προκύπτει ἀπὸ μία ἐνθύμηση ποὺ σώζεται σὲ ἓνα παλαιτύπο βιβλίον τῆς Φυτειᾶς (Τσορνόβου), ὁρισμένοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ ὁμιλοῦσαν παράλληλα μὲ τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν τουρκικὴ γλῶσσα. Στὸ ἐν λόγω παλαιτύπο βιβλίον (*Μουσικὸν ἐγκόλιον*, Ἄλεξ. Θ. Φωκαέως, Θεσσαλονίκη 1879), σώζεται μία ἐνθύμηση ἢ ὁποῖα καταλαμβάνει μία ὁλόκληρη σελίδα, γραμμὴν «τουρκιστὶ δι' ἑλληνικῶν χαρακτηριστῶν», ὅπως συμβαίνει καὶ στὴν καρμανλίδικη γραφή.

37. Στουγιαννάκης – Πλαταρίδης, ὅ.π., σσ. 63-64. Βλ. καὶ Ἄ. Χ. Χαρίσης, *Λεῖψωμα Ἱστορικὸ-λαογραφικὸ ὑλικὸ τοῦ Τριλόφου Ἡμαθίας*, Βέροια 2001, σσ. 17-23.

Ἡ πολιτική καὶ οἰκονομική κατάσταση πολλῶν ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς ἐπαρχίας Βεροίας καὶ Ναούσης λαμβάνει νέα μορφή, ὕστερα ἀπὸ τὴν αὔξηση τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ὡς τὸν Ἀξιὸ ποταμὸ. Ὁ Ἀλῆς ἤδη ἀπὸ τὸ 1804, ἀσκοῦσε τὴν ἐξουσία Γενικοῦ Ἐπόπτου τῶν Δερβενίων ἐπὶ τῆς Ἡπείρου, τῆς Νοτίου Ἀλβανίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, λαμβάνοντας ἐπιχορήγηση ἀπὸ τοὺς Καζάδες Βεροίας καὶ Ναούσης ὡς Βαλῆς τῆς Ρούμελης. Ἀπὸ τὴ Βέροια ἐλάμβανε τὸ ποσὸ τῶν 6.000 γροσίων καὶ ἀπὸ τὴ Νάουσα τὸ ποσὸ τῶν 4.000 γροσίων. Ὁ Ἀλῆς ἀπὸ τὸ 1804 ὡς τὸ 1820, κατεῖχε τὰ τσιφλίγια τῆς περιφέρειας Βεροίας καὶ Ναούσης, Μικρογούτσι, Ἁγία Μαρίνα, Νησί, Μικρὸ καὶ Μεγάλο Ἀλαμπόρι, Τουρκοχώρι, Διαβόρνιτσα, Κρεββατά, Ἄμμο, Λυκοβίστα, Τριχοβίτσα, Γιάντιστα, Χωροπάνι, Ἄνω καὶ Κάτω Κοπανό, Βέσιτσα, Μονόσπιτα καὶ Νεοχώρι, τὰ ὁποῖα ἦταν ὑποχρεωμένα νὰ καταβάλλουν στὸν Ἀλῆ ἐτήσιο φόρο³⁸.

Πρὸς τὰ τέλη τοῦ 17 αἰῶνος καὶ στίς ἀρχὲς τοῦ 18, εἶχαν πλεον δημιουργηθεῖ στὴν περιοχὴ τῆς κεντροδυτικῆς Μακεδονίας οἱ κατάλληλες συνθήκες γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴν ἐκκίνηση τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνα τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ κατόρθωσαν νὰ δημιουργήσουν ἐτοιμοπόλεμα τμήματα ἀνταρτῶν καὶ νὰ τὰ ἐνισχύσουν μὲ ὄπλα καὶ πυρομαχικά³⁹. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ συνέβαλαν τὰ μέγιστα οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι τῆς ὑπαίθρου. Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν Ἄνω καὶ Κάτω Κοπανοῦ, Γιάντιστας, Βέσιτσα (Βέτζας), Ζερβοχωρίου καὶ ἄλλων χωριῶν τοῦ κάμπου, στρατολογήθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀργύριο Καραμπατάκη καὶ τὸν Τσέρνο-Πέτρη. Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν Διχαλευρίου, Ἀρκουδοχωρίου, Τσορνόβου, Μαρούσιας καὶ Σκοτίνας, ἔλαβαν μέρος στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Δημητρίου (Τσάμη) Καρατάσου. Ἐπίσης οἱ κάτοικοι τῶν ὑπολοίπων χωριῶν πλαισίωσαν διάφορα ἐπαναστατικὰ σώματα⁴⁰.

Λόγω τῆς γενίκευσης τῆς ἐπαναστάσεως στὴν περιοχὴ καὶ τῆς ἀδυναμίας τῆς τοπικῆς τουρκικῆς φρουρᾶς νὰ τὴν καταστείλει, ἐξεστράτευσε ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς περιοχῆς ὁ Τοῦρκος Στρατάρχης Ἐμπού-Λουμποῦτ Πασὰς μὲ μεγάλη στρατιωτικὴ δύναμη⁴¹. Σύντομα πάνω ἀπὸ 10.000 Τοῦρκοι πολίορκησαν τὴ Νάουσα⁴², ἡ ὁποία πέφτει τελικὰ ὕστερα ἀπὸ τὶς ἡρωϊκὲς μάχες τῶν κατοίκων τῆς, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1822⁴³. Ἡ πόλη κυριολεκτικὰ

38. Στουγιαννάκης – Πλαταρίδης, *ὁ.π.* σσ. 102-103.

39. Ἀθανάσιος Θ. Μαριμαρᾶς, *Ἀπομνημονεύματα*, (στὸ ἀρχεῖο μου).

40. Στουγιαννάκης – Πλαταρίδης, *ὁ.π.*, σ. 135.

41. Γεώργιος Χ. Χιονίδης, «Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης-Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1822», *Μακεδονικά* 8 (1968) 216-217 (στὸ ἐξῆς: Χιονίδης, «Τὰ γεγονότα τοῦ 1822»).

42. Χιονίδης, «Τὰ γεγονότα τοῦ 1822», *ὁ.π.*, σσ. 211-220.

43. Γεώργιος Χ. Χιονίδης, «Νέα στοιχεῖα γιὰ τὴν χρονολόγηση τοῦ “χαλασμοῦ” τῆς Νάουσας καὶ τῶν Μοναστηριῶν στὰ 1822», *Μακεδονικά* 21 (1981) 155-167.

καταστρέφεται καὶ ὅσοι κατόρθωσαν νὰ γλυτώσουν τὸν θάνατο ὀδηγοῦνται στὶς φυλακὲς καὶ στὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου τοὺς περιμένουν φρικτὰ βασανιστήρια⁴⁴. Ἡ καταστροφικὴ μανία τῶν Τούρκων δὲν σταμάτησε μὲ τὴν ἰσοπέδωση τῆς Ναούσης, ἀλλὰ ἐπεκτάθηκε καὶ στὰ γύρω χωριά⁴⁵, ὄχι μόνο σὲ ὅσα συμμετεῖχαν στὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ σὲ ὅλα τὰ χωριά τῆς ἐπαρχίας Βεροίας καὶ Ναούσης, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ Φιλιππίδης⁴⁶. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ χωριά καὶ τοὺς συνοικισμοὺς τῆς ἐπαρχίας Βεροίας καὶ Ναούσης, ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρός⁴⁷. Τὰ χωριά Μαρούσια, Τσόρνοβο, Ἀρκουδοχώρι, Κουστοχώρι, Γραμματίκοβο, Δαρζήλοβο, Ὀσλιάνη, Γιαννάκοβο, Τσαρμυρίνοβο, Ἐπισκοπή, Κουτσούφλιανη, Διχαλεύρι, Γύμνοβο, Ξηρολείβαδο, Μέγα-Ρεῦμα (Γολέμα-Ρέκα), Λευκόνερο (Μπέλα-Βόδα), Περισιόριο, Σέλια, Σκοτίνα, Ντουρμάνι, Δόλιανη, Ξηρολείβαδο, Σταριπότι, Ἀγιάννης, Τόπλιανη, Ἄνω καὶ Κάτω Λοζίτσι, Κότζικας, Ἄνω καὶ Κάτω Κοπανός, Νεοχώρι, Γολισιάνη, Τουρκοχώρι, Διαβόρνιτσα, Κατσανίτσα, Φραγκόσι, κ.ἄ. καταστράφηκαν ὀλοκληρωτικὰ καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς κατοίκους εἴτε θανατώθηκαν, εἴτε πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι⁴⁸. Πολλὰ δὲ ἀπ' αὐτὰ ὅπως ἡ Μαρούσια, ἡ Σκοτίνα, τὸ Διχαλεύρι, τὸ Ντουρμάνι κ.ἄ. ἐξαφανίστηκαν γιὰ πάντα⁴⁹.

Τὰ περισσότερα ὁμως ἐπανακατοικήθηκαν μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια, ἀφοῦ δόθηκε ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς γενικὴ ἀμνηστία.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Γ. ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ

44. Ἀθανάσιος Ε. Καραθανάσης, *Θεσσαλονίκη καὶ Μακεδονία 1800-1825, μίᾱ εἰκοσιπενταετία ἐν μέσῳ θνέλλης*, Θεσσαλονίκη 1996, σσ. 31-39, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία.

45. Ἀπ. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Στ', Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 134-140.

46. Φιλιππίδης, *ὁ.π.*, σ. 72.

47. Ὁ Φιλιππίδης (*ὁ.π.*, σ. 72) ἀναφέρει πὼς ὁ ἀριθμὸς τῶν καταστραφέντων χωριῶν ἀνέρχεται στὰ 120, ἐνῶ ὁ Π. Καρολίδης (*Ἱστορία 19ου αἰ.*, τ. Β', Ἀθήναι 1892-1893, σσ. 261-264) ἀναφέρει ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν χωριῶν αὐτῶν ἀνέρχεται στὰ 70. Σύμφωνα μὲ τὸν κατάλογο τοῦ ἀρχείου τοῦ ἱεροδικείου τῆς Βεροίας (Α.Ι.Β. 20 Σεβάλ 1236), ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐρειπωθέντων χωριῶν ἀνέρχεται στὰ 50. Στὰ 50 ὑπολογίζει τὰ χωριά ποὺ καταστράφηκαν καὶ ὁ Ἀπ. Βακαλόπουλος (*ὁ.π.*, σ. 139). Ἐπίσης ὁ Ν. Κασομούλης (*Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά*, Ἀθήνα 1939, σ. 119), ἀναφέρει πὼς κάηκαν ὅλα τὰ χωριά τοῦ κάμπου καὶ τῶν ἀκρωριῶν τῆς Βεροίας ὡς τὰ Βοδενά.

48. Φιλιππίδης, *ὁ.π.*, σ. 72 καὶ Στουγιαννάκης – Πλαταρίδης, *ὁ.π.*, σ. 216. Βλ. καὶ ἔκδοση Δήμου Βεροίας, *ὁ.π.*, σ. 47.

49. Ἀθανάσιος Γ. Βουδούρης, «Ἡ ἐπανάσταση τῆς Νάουσας καὶ τῆς εὐρύτερης περιοχῆς κατὰ τὸ ἔτος 1822» *Περιοδικὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ ἑλληνισμοῦ 5+1*, τ. 23, (Μάϊος-Ἰούνιος 2005) 24-27.

Πίνακας 1

Πίνακας τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Βεροίας, βάσει τῆς οἰκονομικῆς καὶ πληθυσμιακῆς τους καταστάσεως, ὅπως αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς περιοδείας τοῦ Μητροπολίτου Δανιὴλ (1796-1799;)

ΟΝΟΜΑ ΧΩΡΙΟΥ	ΕΣΟΔΑ (ἐκ τῆς περιοδείας)
1) Σέλι	14.400
2) Κόκοβα	7.800
3) Κότζκας	7.200
4) Τσιρκόβιανη	6.600
5) Τσόρνοβο	6.000
6) Τόπλιανη	6.000
7) Κάτω Λοζίτσι	4.800
8) Κάτω Κοπανός	4.470
9) Μικρογούτσι	3.180
10) Μονόσπιτα	3.000
11) Γιάντσιστα	2.850
12) Σελβοχώρι	2.760
13) Μαρούσια	2.400
14) Ἴνω Λοζίτσι	2.400
15) Τουρκοχώρι	2.040
16) Κουστοχώρι	1.920
17) Διαβόρνιτσα	1.830
18) Ἰρκουδοχώρι	1.800
19) Κομανίτσι	1.800 καὶ 1.740
20) Καστανιά	1.800
21) Ἴνω Κοπανός	1.620
22) Βέτζα	1.440
23) Ἰγία Μαρίνα	1.110
24) Διχαλεύρι	960

Πίνακας 2

Ὁ πληθυσμὸς των χωριῶν της ἐπαρχίας Βεροΐας, βάσει τῶν ἐσόδων τῆς περιηγήσεως (κατὰ προσέγγιση)⁵⁰

ΟΝΟΜΑ ΧΩΡΙΟΥ	ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ
1) Σέλι	800
2) Κόκοβα	433
3) Κότζκας	400
4) Τσιρκόβιανη	366
5) Τσόρνοβο	333
6) Τόπλιανη	333
7) Κάτω Λοζίτσι	266
8) Κάτω Κοπανός	248
9) Μικρογούζι	176
10) Μονόσπιτα	166
11) Γιάντισια	158
12) Σελβοχώρι	153
13) Μαρούσια	133
14) Ἐνω Λοζίτσι	133
15) Τουρκοχώρι	113
16) Κουστοχώρι	106
17) Διαβόρνιτσα	101
18) Ἄρκουδοχώρι	100
19) Κομανίτσι	100
20) Καστανιά	100
21) Ἐνω Κοπανός	90
22) Βέτζα	80
23) Ἁγία Μαρίνα	61
24) Διχαλεύρι	53

50. Τὸ ποσὸ πὸν ἔπρεπε νὰ καταβάλλῃ κάθε οἰκογένεια γιὰ τὴν ἀρχιερατικὴ εἰσφορὰ ὑπολογίζεται κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Δανιὴλ, στὰ 18 περίπου γρόσια (περίπου τὸ 1/6 τῆς λίρας). Ὁ παραπάνω πίνακας συνετάγη μὲ βάση αὐτὴ τὴν ἀναλογία.

SUMMARY

Athanassios G. Voudouris, *The Tour of Metropolitan of Veria Daniel (1769-1799?) at the villages of prefecture of Veria, by code of Holy Metropolis of Veria, Naousa and Kabania.*

Metropolitan of Veria Daniel's (1769 – 1799?) tour is being known by an unpublished for the moment code of Holy Metropolis of Veria, Naousa and Kabania. Unfortunately, we don't know much about the life and the action of the Metropolitan. One of the most important points of his action is the special interest that he had shown for the awakening of the enslaved Greeks and the flourishing of education in his region.

The particular tour is divided into three phases. Every village he had visited, metropolitan Daniel, performed religious ceremonies. The purpose of the tour was on one hand to gather money for his own needs and the Metropolis' which was called «Archbishopric allowance» and on the other hand was the ethnic and spiritual awakening of the believers. By this tour, we obtain important information about the economical status of bishops of Veria region in the second half of the 18th century, the economical status and the population of the region at this period, the composition of the region itself before the 1821 rebellion. It is also presented the situation of villages of Veria before and after the 1821 rebellion.

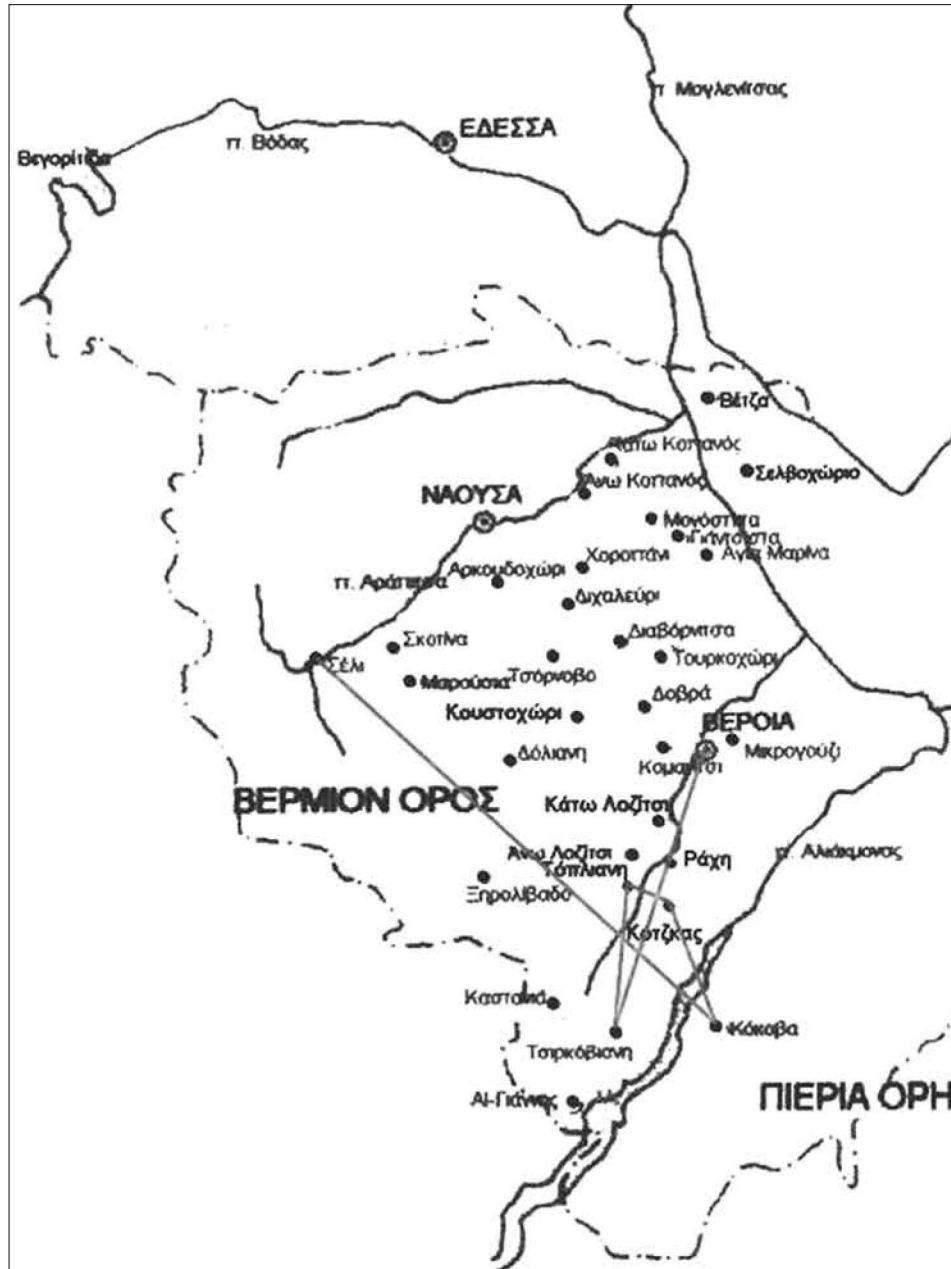
Εἰκ. 1. Χάρτης τῶν χωριῶν εἰς τὰ ὅποια περιόδευσε ὁ Μητροπολίτης Βεροίας Δανιὴλ (1769-1799).

Εἰκ. 2. Α' φάση τῆς περιουδείας τοῦ Δανιήλ.

Εἰκ. 3. Β' φάση τῆς περιοδείας τοῦ Δανιὴλ.

Εἰκ. 4. Γ΄ φάση τῆς περιουδεῖας τοῦ Δανιὴλ.

Εἰγ. 5. Οἱ τρεῖς φάσεις τῆς περιοδείας τοῦ Δανιὴλ.

Ἡ ἔκδοση τοῦ φύλλου

Σύναξις τῆς περιηγήσεως εἰς τὰ χωρία

- 03180 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Μικρογούζι
01110 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Ἁγίας Μαρίνης
02850 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Γιάντζιστας
02760 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Σελβοχωρίου
02440 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Βέτζας
04470 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Κάτω Κοπανόν
01620 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Ἄνω Κοπανόν
03000 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Μονοσπίτων
02040 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Τουρκοχωρίου
01830 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Διαβόρνιτζαν
20900
00960 Λειτουργία Διχαλεύρι
01800 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Ἀρκουδοχώρι
06000 Ἐγκαινισμὸς & Ἁγιασμὸς Τζορνόβου
02400 Λειτουργία & κοινὸς Ἁγιασμὸς Μαροῦσα
01920 Λειτουργία & κοινὸς Ἁγιασμὸς Κουστοχώρι
01800 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Κομανίτζι
04800 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Κάτω Λοζίτσι
02400 Λειτουργία Ἄνω Λοζίτσι
01740 Λειτουργία Κομανίτζι
01800 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Καστανιά
46920
06600 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Τζιροκόβιανη
06000 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Δόλιανη
07200 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Κοτζκας
07800 Κόκοβας Λειτουργία & Ἁγιασμὸς
14400 Λειτουργία & Ἁγιασμὸς Σέλι
83520 Ἐξ ὧν τὰ 1160 γρ. ἐμοιράσθησαν διὰ μπαξίσια παιδιῶν,
τὰ ὅποια δὲν ἐπεράσθησαν εἰς τὰ ἔξοδα
τῆς περιηγήσεως
–ὁ Πλακίδας–
- 4588 : – Εἰς ἔξοδα τῆς ἐπαρχίας Βεροίας